

**After the Revolution.
Instructuration of
Public Choices**

DUPĂ REVOLUȚIE. INSTRUCTURAREA OPȚIUNILOR PUBLICE

MIHAIL-RADU SOLCAN

The question raised in this paper is: why did not the "historical parties" win the elections of 1990 and 1992? Leaving aside the views on the Revolution of 1989 as a conspiracy or those on the political class considered as a non-decomposable entity, the author interprets the elections and their results by taking over the models elaborated within the framework of the analysis of public choice (Hotelling, D. Friedman). When comparing the results of the Romanian elections with those from the neighbouring countries, the conclusion is that the trends in Romania anticipated the new type of instructuration of public choices in the former communist countries.

Tema acestei cercetări nu este Revoluția română ca atare și de aceea vom lăsa la o parte orice discuție referitoare la ceea ce s-a petrecut în decembrie 1989 și în perioada imediat următoare. Intervalul care ne interesează începe în esență o dată cu alegerile din 1990 și se încheie cu alegerile parlamentare și prezidențiale din 1992.

S-a scris mult despre Revoluția din 1989 - cel mai des, ne face nouă impresia, în termenii unor teorii conspiraționale. Există, de asemenea, studii despre noua clasă politică în formare în perioada de după Revoluție - cel mai adesea, ni se pare nouă, fiind vorba de încercări de a surprinde "esența" acestei noi clase politice, văzute ca un factor nedecompozabil. Punctul de vedere metodologic adoptat aici presupune respingerea ideii de entitate colectivă ireductibilă și neîncrederea în teorii conspiraționale. Explicațiile în științele sociale sunt socotite a ține, în cele din urmă, de examinarea considerațiilor pe care trebuie să le cântărească indivizii umani¹.

Un alt principiu important ar fi acela că nici o cercetare nu urmărește, de fapt, să stabilească criterii pentru a decide dacă a fost "revoluție" sau nu, dacă "noua clasă" are un caracter sau altul ș.a.m.d. Orice investigație pornește de la identificarea unei probleme² și deci ea urmărește să rezolve probleme, care pot conduce la noi probleme ș.a.m.d., dar nu să dea definiții sau aprecieri valorice. Astfel, nu vom încerca, deși ne interesează evident ce fel de oameni au reușit să atragă mai multe voturi sau mai puține voturi, să propunem o apreciere valorică asupra opțiunilor publice din România anilor '90-'92.

DUPĂ REVOLUȚIE. INSTRUMENTAREA OPȚIUNILOR PUBLICE

Revenind în timp la anul 1990, problema pe care vrem să o propunem este relativ simplă de formulat: de ce nu au câștigat alegerile (în perioada amintită) partidele istorice? De ce numele lor și reacția de respingere a tot ceea ce era legat de regimul comunist nu au fost suficiente pentru a obține succes electoral?

Desigur, la întrebarea de mai sus s-ar putea răspunde invocând "faza de scădere a avântului revoluționar", "deficiențele organizatorice", "manipulările" etc. etc. Asemenea explicații ar contrazice însă, sub un aspect sau altul, constrângerile metodologice asumate la începutul cercetării noastre.

Ceea ce vom propune cititorului este o aplicație a unor modele foarte simple elaborate în cadrul analizei opțiunii publice și devenite deja clasice, precum și unele incursiuni statistice elementare.

Vom începe cu alegerile din vara lui 1990. Putem avea în minte doar cazul alegerilor prezidențiale din vara aceluși an.

Simplificând lucrurile, vom presupune că s-au confruntat două părți. Opoziția a prezentat atunci, în realitate, doi candidați. Poziția lor, într-un model abstract, ar putea fi redusă însă la următoarea ofertă făcută alegătorilor: o adâncire a ritmului schimbărilor pe drumul către o societate capitalistă. În orice caz, într-un model simplificat, cei doi candidați pot fi tratați ca și cum ar fi vorba de unul singur.

Ideea de bază a modelului provine din opera cu caracter de pionierat a lui Hotelling³ și a fost plastic explicată de către David Friedman⁴. Să zicem că pe o stradă, pe care cumpărătorii de pâine sunt distribuiți uniform, cineva amplasează un chioșc de pâine în poziția A din fig.1(a). Decizia sa este greșită: concurența se va plasa în punctul B și toți clienții de pe stradă situați la dreapta lui B vor veni să ia pâine de la chioșcul B. Amplasamentul corect este cel din fig.1(b): cei doi concurenți își împart aproximativ egal clientela⁵.

Fig. 1: Plasarea pe un continuum a două puncte de atracție

Aplicat în politică, modelul acesta se numește **modelul votantului median**: cumpărătorii sunt în acest caz votanții care oferă voturile lor politicienilor. Votantul median are la dreapta și la stânga sa exact același număr de votanți (în fig.2 votantul median este în poziția M).

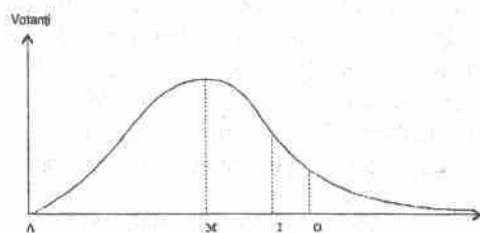

Fig. 2: Modelul votantului median

Dacă un candidat în alegeri se duce spre poziția O din fig.2, atunci contracandidatul se poate plasa pe punctul I, dacă nu există nimeni care să primească voturile alegătorilor situați între punctele A și I⁶.

Prin prisma acestui model, situația din alegerile din 1990 poate fi explicată în felul următor: opoziția s-a plasat undeva în apropierea punctului O, crezând că adversarii se vor duce mult spre punctul A, ceea ce nu s-a întâmplat; aceștia au procedat pragmatic și s-au apropiat de punctul I. Modelul explică în acest fel și victoria, și numărul de voturi înregistrat de cei care s-au plasat pe punctul I. O remarcă suplimentară ar fi că toți cei care s-au vrut "de centru" s-au plasat între I și O,

un loc de unde nu se puteau colecta prea multe voturi.

Modelul de mai sus ridică însă o problemă, pusă de David Friedman în felul următor⁷. În fig.3 este înfățișată o situație foarte asemănătoare cu cea din fig.1(a), dar "strada" este reprezentată de alegătorii din districtul Santa Monica din California. Aceștia se distribuie neuniform, fiind orientați mai degrabă spre stânga. În punctul H se plasează un politician cu vederi de stânga, care câștigă alegerile, în pofida faptului că are un contracandidat republican plasat în punctul R.

Fig.3: Plasarea candidaților la alegeri pe un continuum al opțiunilor

Candidatul republican nu este credibil; alegătorii nu cred că el ar putea ocupa "cu adevărat" poziția R din fig.3.

De ce în alegerile din 1990 Ion Iliescu (candidatul plasat în modelul din fig.2 în punctul I) nu a avut o problemă de credibilitate? După evenimentele din decembrie 1989 și respingerea trecutului comunist, ar fi fost poate de așteptat ca orice fost membru al partidului comunist (mai ales când a deținut funcții importante în aparatul de partid) să aibă probleme de credibilitate (inclusiv în ochii alegătorilor din jurul punctului M), mai ales atunci când, în timp scurt, operează o trecere spre punctul I din model, destul de aproape de dreapta spectrului politic. Cum de ideea că "ne-au furat platforma politică" nu a avut ecou?

S-a vorbit adesea, în legătură cu alegerile din 1990 și 1992, despre rolul mijloacelor de informare, îndeosebi despre rolul televiziunii⁸. Explicațiile oferite au fost adesea în termenii manipularii. Poate chiar și ezitățile manifeste ale deținătorilor puterii de a ceda fie și o parte din controlul lor asupra televiziunii dovedesc

răspândirea convingerii că opinia publică poate fi manipulată (și este bine să te afli în punctul de unde poate fi manipulată). Explicația oferită aici pentru rolul mijloacelor de informare este formulată însă în termenii ignoranței raționale a alegătorilor⁹.

Ideea de "ignorantă rațională a alegătorului" pornește de la observația că, printre milioane de voturi, un singur vot are o pondere foarte mică, probabilitatea ca schimbarea orientării unui singur vot să influențeze rezultatul alegerilor fiind infimă. Atunci alegătorul individual, dacă ar investi timp și resurse pentru a-l identifica pe candidatul care i-ar servi cel mai bine interesele, și-ar irosi timpul: dacă acesta câștigă, pentru că ar fi câștigat și fără votul său; dacă acesta pierde, pentru că oricum nu se ajunge la un rezultat favorabil lui. Costul informației este în acest caz mai mare decât valoarea ei¹⁰ și cel mai rațional pentru alegător este să ignore argumentele pro și contra unei platforme politice. Dacă presa ar încerca să publice analize profunde ale soluțiilor alternative, ea s-ar expune riscului de a nu fi cumpărată decât de un număr redus de cetățeni. Mijloacele de informare trebuie să recurgă atunci la știri și comentarii care sunt în sine pasionante, la divertisment cu alte cuvinte, dacă nu vor să rămână fără clienți.

Indiferent cum am interpreta ce s-a întâmplat în decembrie 1989 în România, ce s-a petrecut atunci a constituit un spectacol fără precedent. Era firesc ca actorii principali ai acestui spectacol să dobândească o aură de vedete. Efectul "lipsei de credibilitate" (care ar fi rezultat poate la o analiză mai rece a lucrurilor) a fost anulat de spectacolul oferit în decembrie 1989, lucru explicabil cu ajutorul conceptului de ignorantă rațională a votantului.

Pe de altă parte, dacă Revoluția română ar fi rămas o revoluție timp mai îndelungat, ea ar fi devorat treptat proprii ei copii, printr-un proces de radicalizare tot

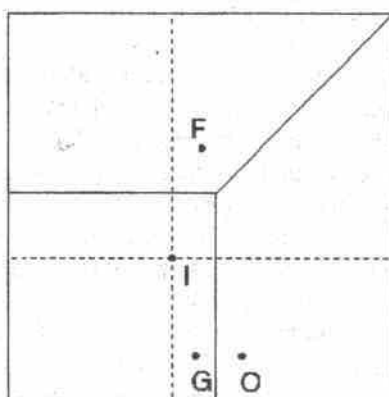
mai accentuată¹¹. De altfel, plasarea opoziției românești pe poziția O din fig.2 constituie rodul abordării de către ea a alegerilor cu o mentalitate revoluționară și pe fondul unei tendințe de radicalizare a Revoluției¹². Concluzia paradoxală care se degajă de aici este că metoda cea mai bună de a îngropa Revoluția erau alegerile imediate. Alegerile imediate erau însă una dintre revendicările centrale ale Revoluției! Efectul acesta paradoxal era însă unul neintenționat. Nu cred că aceia care au preluat puterea în decembrie 1989 să-și fi dat seama de acest lucru. Poate mai degrabă vor fi vrut să amâne alegerile, temându-se de propriile lor deficiențe organizatorice.

Modelul simplu propus mai sus pentru 1990 presupune însă o singură dimensiune. Este posibil, de asemenea, să examinăm cel de al doilea tur al alegerilor prezidențiale din 1992 ca pe o competiție în doi, desfășurată pe o singură dimensiune¹³. De data aceasta candidatul opoziției a făcut vizibile eforturi pentru a se apropia de votantul median. El a fost confruntat însă cu o problemă de credibilitate, naturală, după părerea mea. În competiția internă din cadrul opoziției, pentru a câștiga a trebuit să adopte o poziție mai radicală. În fața masei mari a alegătorilor poziția trebuia corectată, dar în mod fatidic acest lucru se făcea în finalul campaniei. Aș aminti în acest sens episodul mult discutat al atitudinii față de monarhie. Până la urmă nu tuturor votanților li s-a părut credibilă deplasarea, spre votantul median operată astfel.

Ce se întâmplă dacă modelului i se adaugă o nouă dimensiune? Când este ea relevantă? Tullock și McKenzie arată că două partide pot greși "împreună" (a se vedea în acest sens fig. 4)¹⁴. Două partide pot sta foarte aproape de centru pe una dintre dimensiuni, dar să alunece foarte departe (ca G și O din fig. 4) de centru pe o a doua dimensiune (figurată aici pe verticală). În acest caz, este posibil ca un

candidat să intervină în lupta politică și să se plaseze pe punctul F, determinând spargerea electoratului în trei blocuri și nu în două ca în modelul de până acum.

A doua dimensiune

Prima dimensiune

Fig.4: Un model bidimensional al votantului român

Este oare naționalismul o asemenea dimensiune suplimentară în politica românească? S-a produs oare o alunecare pe pozițiile G și O a guvernului și respectiv a opoziției în politica românească? Explicația ar putea fi de genul următor: sub presiunea considerentelor de politică externă, atât guvernul, cât și opoziția pun accentul la un moment dat pe integrarea în Europa, pe preluarea modelului cultural al acesteia, pe anumite instituții etc.; toate aceste opțiuni se îndepărtează de poziția ce poate fi denumită, în sensul cel mai uzual al termenului, naționalistă. Situația putea fi ușor exploataată politic.

Datele statistice legate de creșterea influenței P.U.N.R., partid care ar fi relativ apropiat de punctul F din modelul bidimensional de mai sus, par să justifice într-o măsură explicația oferită mai sus¹⁵. O fragmentare a partidelor s-a produs, așa cum este de așteptat când contează mai

multe dimensiuni. De ce nu s-a produs însă și o scindare a forțelor politice în trei mari blocuri? De ce, prin alianțe între partide, se menține formula celor două blocuri?

O parte din explicație ar fi oferită de deplasarea unei părți a forțelor politice guvernamentale către poziția I (deci nu către G, ci către ceea ce a fost perceput ca o poziție mai "de stânga" și mai "naționalistă" în același timp). Menținerea în linii mari a două blocuri ridică însă o problemă: nu există cumva o dimensiune subiacentă fundamentală a luptei politice românești de după Revoluție?

Ce conflict ar caracteriza această dimensiune unică de profunzime a politicii românești după Revoluție? Tradițional, în știința politicii se invocă fie lupta de idei, fie lupta de interese. Ipoteza noastră este că în orice caz nu avem de-a face cu o ciocnire între idei. De aceea, examinarea opiniilor ca atare nu duce prea departe.

Pozițiile aflate în conflict ar putea primi numele de "resurecționistă" și "antiresurecționistă". Poziția opoziției este "resurecționistă", în sensul că obiectivul ei "pe termen lung" este renașterea României antebelice¹⁶. În mod ciudat, după cum se vede, atitudinea opoziției poate primi o caracterizare pozitivă, în vreme ce atitudinea forțelor guvernamentale este de tip "anti", ca și cum ele ar face opoziție la ceva. O analiză mai atentă a unor date statistice elementare poate releva, după părerea noastră, o mai mare coerență de adâncime a acestei poziții.

Conform constrângerilor metodologice asumate aici, datele statistice ar trebui consultate nu pentru a găsi "tendințe", ci pentru a afla care sunt de regulă considerentele pe care le pun în balanță indivizii și felul în care judecata lor va cântări aceste considerente.

Am examinat date referitoare la principalele personalități din viața publică a României în perioada investigată¹⁷. Numărul total al personalităților publice din baza de date a fost de 765. Aici sunt

incluși și funcționari importanți ai birocrăției, ziariști, liderii unor grupuri etnice etc. Nucleul politicianilor propriu-ziși este mai redus, dar el cuprinde membri ai parlamentului ales în 1990, precum și o serie de personalități ale opoziției care nu au făcut parte din primul parlament ales.

Am încercat, slujindu-ne de această bază de date, să găsim o explicație la două probleme: plasarea prea departe de alegătorul median a unor partide (v. figurile de mai sus) și tendința spre bipolaritate (manifestată în ciuda prezenței, la suprafață, a unor noi dimensiuni ale vieții politice). În analiza primei probleme ne-am ghidat după o regulă care circulă în folclorul speculanților de terenuri pentru construcții: să cumperi (ieftin) la marginea unui oraș în expansiune; apoi, dacă trăiești suficient de mult, să câștigi bani vânzând (scump) ce ai achiziționat mai demult. Politicianul se poate plasa pe o poziție relativ îndepărtată de alegătorul median, dacă are motive să creadă că ideile se vor schimba și, în viitor, majoritatea va îmbrățișa idei care azi sunt doar ale unei minorități. Dacă ești tânăr, această regulă nu este greu de aplicat. Dar dacă ești înaintat în vârstă? Atunci fie cultivi niște idealuri (în care oricum crezi), fie te apropii cumva de zona alegătorului median, dar abandonezi idealurile (pentru a căror înfăptuire nu mai este timp). Este aici o dilemă care ar trebui să conducă la spargerea rândurilor politicianilor mai în vârstă.

În România de după 1989, ciudat sau nu, dar la vârf nu există politicieni foarte tineri. Vârsta medie a celor incluși în baza noastră de date este (în 1990) de 47 de ani. Dintre aceștia, sub 30 de ani nu sunt decât 3,79% (în anul de referință 1990). Procentele încep să crească abia pe măsură ce ne apropiem de 40 de ani: 11,11% sunt sub 36 de ani, iar 25,88% sub 40 de ani.

Separând din baza de date politicianii propriu-ziși și grupându-i în sprijinitori ai guvernului (sau

DUPĂ REVOLUȚIE. INSTRUCȚURAREA OPȚIUNILOR PUBLICE

"gubernamentali") și opozanți vom constata un lucru interesant în legătură cu vârsta liderilor. În tabăra gubernamentalilor, pe fondul unei vârste medii a acestei tabere de 45,39 de ani, vârsta liderilor este 48,42 de ani. În schimb vârsta medie a liderilor opoziției este de 55,75 de ani; iar dacă ne referim la liderii partidelor istorice, atunci ea crește foarte mult: 74,5 ani în cazul PNT-CD și 64,2 în cazul PNL.

Vârsta este sensibil mai ridicată în cazul personalităților opoziției. Dilema amintită mai sus se aplică implacabil în acest caz. Dacă optezi pentru o politică etapizată, atunci (când ești în vârstă) abandonezi orice speranță de "înfăptuire a idealului tău politic". Iar dacă nu ții să-ți legi numele de abandonarea unui ideal pe care îl crezi valoros, atunci nu mergi cu orice preț spre alegătorul median. În rezumat, poziția adoptată nu reflectă o greșeală de calcul politic, ci este rodul considerentelor foarte concrete cu care sunt confrunțați indivizii dați.

Vârsta permite, desigur, o descriere cât mai neutră axiologic posibil. Am căutat, de aceea, și în a doua problemă amintită o variabilă ce poate fi descrisă în termeni cât mai neutri. Ne-am oprit până la urmă la locul de naștere, iar cele constatate prezintă, ni se pare nouă, interes.

În ansamblu, procentul celor născuți în mediul rural printre gubernamentali este de 61,17%. Dacă adăugăm aici pe cei născuți în orașe mici, atunci procentul este de 71,50%. Frapant este poate că acest procent nu se regăsește printre birocrați (unde datele sunt de 38,09% și de 48,41%, respectiv). În rândul ziariștilor procentul celor născuți în mediul rural este chiar de 31,57%, dar aici trebuie ținut în mod sigur cont și de caracterul limitat al bazei noastre de date, care privește personalitățile publice și nu o masă mai amplă.

Dacă vom calcula aceleași procente pentru FDSN și, respectiv, FSN,

care încep să se separe în acea perioadă, atunci procentele sunt de: 63,87% și 76,12% pentru FDSN și de 60,1% și 70,18% în cazul FSN.

În cazul opoziției, procentele de mai sus practic se inversează: 31,48% sunt născuți în mediul rural, iar dacă adăugăm și orașele mici nu urcăm decât până la un procent de 43,20%.

Ipoteza noastră este că procentele de mai sus au următoarea semnificație: efortul de modernizare întreprins de comunism (indiferent dacă îl socotim reușit sau nu) a însemnat, printre altele, deplasarea unor importante părți ale populației din mediul rural către cel urban. Este vorba aici și de mobilitate în alte sensuri, desigur. Oamenii antrenați în această mișcare au motive ce țin de calcule foarte personale pentru a nu adera la o idee resurecționistă. În orice caz, pentru ei România antebelică nu are de ce fi un ideal. Ei sunt antiresurecționiști.

Nu este ușor să regăsești la nivelul declarațiilor individuale elemente care să coroboreze considerațiile de mai sus. Am urmărit totuși elemente ce țin de declarațiile resurecționiste sau antiresurecționiste. Opinii nu sunt consemnate decât în cazul a 7,32% din personalitățile din baza de date. Resurecționiștii sunt mai activi (ei reprezintă 76,79%); antiresurecționiștii reprezintă doar 23,21%, deși este de bănuț, observând comportamentele politice, că ei sunt cu mult mai numeroși. Ipoteza mea este că activismul resurecționist nu a făcut decât să consolideze însă reacția antiresurecționistă.

Post scriptum

Ideile de bază ale acestui studiu au fost explorate de autor încă din cursul anului 1993 și apoi regândite în 1994. Ele nu au fost concepute sub impactul

alegerilor din Lituania, Polonia, Ungaria sau, mai nou, Bulgaria. De altfel, cele scrise aici nu privesc acele țări în mod direct. E de observat însă în ce măsură evoluțiile politice, din jurul țării noastre mai ales, par să întărească argumentul

avansat aici. Într-un anumit sens, România de după Revoluție cunoaște o instruire a opțiunilor politice care nu este în urma celor din jur (cum li s-a părut aproape tuturor analiștilor politici), ci le anticipează pe acestea.

Note și bibliografie

1. Punctul acesta de vedere se numește "individualism metodologic" (a se vedea Karl Popper, *The Poverty of Historicism*, Routledge, 1976, p. 136). James M. Buchanan și Gordon Tullock, în lucrarea lor clasică despre fundamentele logice ale democrației constituționale, vorbesc despre "postulatul individualist": într-o concepție organică, spun ei, analiza opțiunii publice este mult simplificată, deoarece orice colectivitate devine un individ (J.M. Buchanan și Gordon Tullock, *The Calculus of Consent*, University of Michigan Press, 1990, p. 11). Buchanan, într-o anexă la lucrarea menționată, arată că individualismul ca metodă analitică presupune că orice soluție teoretică este, în ultimă instanță, formulată în termenii "considerentelor cu care se confruntă persoana individuală ca autoare a deciziilor" (p. 315).
2. Karl Popper a insistat în mod deosebit asupra acestui principiu. V., în acest sens, Karl Popper, "Die Logik der Sozialwissenschaften", în Theodor W. Adorno et al., *Der Positivismusstreit in der deutschen Soziologie*, Luchterhand Verlag, 1972, pp.103-123. Cunoașterea, spune Popper, "începe cu probleme" (p.104).
3. Contribuția lui Hotelling datează din 1929. Pentru o introducere în ansamblul problematicei opțiunii publice v. Dennis C. Mueller, *Public Choice II. A Revised Edition of Public Choice*, Cambridge University Press, 1989.
4. David Friedman, *Price Theory*, ed.a II-a, Cincinnati, South-Western Publishing Co., 1990, pp. 551-552.
5. *Ibidem*, p.551.
6. Acest model este analizat în Mueller, *Op. cit.*, pp. 180 ș.u. V. și Gordon Tullock, *The Vote Motive*, London, The Institute of Economic Affairs, 1976, pp.14-22.
7. David Friedman, *Op.cit.*
8. Vezi, în acest sens, de exemplu, Pavel Câmpeanu, *De patru ori în fața urnelor*, București, Editura ALL, 1993, pp. 172-177.
9. Pentru conceptul de "ignorantă rațională" vezi David Friedman, *Op. cit.*, pp. 6 și 547.
10. David Friedman, *Op. cit.*, p.6.
11. A se vedea în acest sens schema clasică a desfășurării revoluțiilor elaborată de Crane Brinton (cf. J. C. Davies (ed.), *When men revolt and why*, New York, The Free Press, 1971, pp.318- 325).
12. Pentru o încercare de explicație a altor aspecte ale poziției adoptate de opoziție vezi finalul studiului de față.
13. Pentru datele de bază referitoare la al doilea tur al alegerilor prezidențiale în 1992 v. Pavel Câmpeanu, *Op. cit.*, p.168.
14. R.B. McKenzie și G. Tullock, *The New World of Economics*, Homewood, Richard Irwin, 1981, p. 165.

DUPĂ REVOLUȚIE. INSTRUCȚURAREA OPȚIUNILOR PUBLICE

15. Cf. Horațiu Pepine, "Partidul Unității Naționale Române", în *Sfera politicii*, nr.16, aprilie 1994, pp.4-5, 7.
16. Am preluat aici termenul de "resurecționism" propus de Dan A. Petre în "Elită, clasă politică și legitimitate. Cazul României post-totalitare", *Sfera politicii*, nr.5, aprilie 1993, p.16.
17. Baza noastră de date am constituit-o pornind de la volumul *Personalități publice-politice 1989-1992*, București, Editura Holding Reporter, București, 1993, 264 p.